

Мила АЛЕЧКОВИЋ НИКОЛИЋ

Филозофски факултет
Косовска Митровица

КОНТАКТ: mila.nikolic@pr.ac.rs

УДК: 37.01(049.32)

ВРСТА РАДА:
ПРИКАЗ
ПУБЛИКАЦИЈЕ

ПРИМЉЕН: 23. 10. 2021.

ПРИХВАЋЕН: 1. 12. 2021.

ДРЕВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ДАНАШЊЕ ПЕДАГОШКО ОСВЕШЋИВАЊЕ

Мирослав Цолић,
„Ка критичкој револуционарној педагогији:
друштвено–историјски развој педагошке мисли”, 2021.
Дом културе „Студентски град”,
Београд, 267 стр.

Када неко, као аутор др Мирослав Цолић у књизи „Ка критичкој револуционарној педагогији” прегледно изнесе читав друштвено–историјски развој педагошке мисли од времена старог доба и преласка на патријархат, преко античке Грчке, средњег века, новог доба, Ренесансе, до модерних праваца данашњице, онда то свакако значи поновно тражење смисла образовања у људској историји. А када се ми поново питамо који је био смисао образовања у читавој нашој људској историји, то, у дубинској психолошкој анализи може да значи да нешто са данашњим смислом образовања није у реду, или није сасвим јасно. Револуција је, као што знамо, пре свега окретање Земље око Сунца и ако се залажемо за критичку револуционарну педагогију, значи да се залажемо за велике заокрете у нашем образовању.

Ово би могао да буде сасвим добар почетак полемике о образовању једног посусталог друштва у којем је већина образовних циљева уништена, а технички предуслови истог се перманентно усавршавају. Замисао да ће сама технологија донети сврху и циљ образовања људи, јесте исто толико бесмислена или

наивна, као што је било бесмислено рећи да је сила гравитације закон на који човек не може да утиче. Није спорно то да сила гравитације заиста јесте природни закон чије узроке човек не може да ремети, али је исто тако чињеница и то да човек, упркос таквој сили гравитације, данас путује у свемир, што значи да је успео да је надмаши, боље рећи заобиђе, типично људским захтевима и циљевима.

Исто ово важи и за образовање, исто важи и за педагогију. Генијално напредовање технике у нашем веку, те мит о новим технологијама, као јединој благодети која ће решити све образовне проблеме, сам по себи не поставља циљеве нашег образовања. Те циљеве постављамо ми уз наше знање, пре свега, дечје психологије, психопатологије и педагогије, а затим уз поштовање закона социјалне психологије, и, на крају, уз узимање у обзир значења наших, историјски утемељених идеја *слободе* и *правде*. Аутор Мирослав Цолић на крају своје монографије обрађује оно чиме ћемо ми почети, а то је древно питање које је пољски аутор Богдан Суходолски само реактуализовао („Три педагогије”, 1974), узимајући у обзир читаву историју, а затим психоаналитички и егзистенцијалистички поглед на образовање: како помирити педагогију *егзистенције* образовања за живот, са педагогијом *есенције*, или формирања људске личности, без које овог првог нема, или га нема на смисаон и срећан начин за појединца и друштво? У суштини, цела књига аутора Мирослава Цолића одговара на ово најзначајније питање којим ћемо се и ми бавити у редовима који следе.

Пракса мушке и женске интелигенције и образовања је веома древна

Почевши своје разматрање и историјско приказивање развијања образовне мисли, аутор Мирослав Цолић је с правом кренуо од периода матријархата, од месечеве или сунчеве енергије и онтолошке поделе на женски и мушки психолошки принцип. Још древни Кинези ову поделу добро су концептуализовали у два принципа Јин и Јанг енергије, које ће много векова касније аналитички психолог Карл Густав Јунг (*Karl Gustav Jung*) теоретизовати као *Imago* мајке и женски принцип у сваком мушком бићу – *Anima*, или као мушки принцип, *Imago* оца у сваком женском бићу – *Animus*. Древни Келти очигледно су осећали да је женска когниција итекако способна за управљање племенима, па чак и за стратегију ратовања, те се, на основу свих историјских чињеница које су за собом оставили, може закључити да су допуштали „образовање”, девојчица и жена за оно што ће се вековима касније сматрати мушким принципом и мушким когнитивним специфичностима. Вредност књиге др Цолића је утолико већа, уколико је он своје научно разматрање почео са предусловима образовања који су владали пре читавог нашег заједничког преласка на патријархат и заорава онога што ће двадесет векова касније поново постати на-

учно интересантно. Питање како образовати девојчице, а како дечаке, према идеји различитих когнитивних стилова, јавиће се много касније, као психички дубоко потиснути садржај нашег човечанства, после дубинске иманентне психотерапије која је трајала двадесет и више векова. Матријархат је све ово време живео подсвесно у нама и он ту још увек живи, док данас поново научно откривамо оно што је за древне народе била емпиријска чињеница у пракси њиховог једноставног живота.

Античко питање елитизма наспрам демократије у образовању

Још је Платон направио поделу на: срце, стомак и дух који су одговарали храбрости, користољубивости и мисаоности. У првој категорији налазио се ратник, у другој привређивач, а у трећој философ. За Платона, философ је био супериоран над ратником, а ратник супериоран над привређивачем. Ова легитимизација друштвеног поретка и трансценденталне хијерархије у старом добу, јесте свето и божанско провиђење које долази изван људске заједнице и спољашње је у односу на друштво. Оно се реализује у људском друштву у име бога, односно преко његових представника на земљи, императора или папског поглавара. Тај трансцендентални поредак претходи заједници, ауторитаран је, хијерархизован, стабилан и заувек непроменљив.

Међутим, таква непроменљивост друштвеног поретка старог доба има два облика. Први је описани облик, спољашњи у односу на друштвену заједницу, а други је нека врста унутрашње емергенције друштва, у традиционалистичкој концепцији божанског као облика свете природе, односно природе као облика божанског.

Други облик старог поретка легитимизован је теоријом природног права, или, у англосаксонској варијанти схватањем `common law` (us, coutumes), у суштини *инеистичком* антропологијом. То је слика света која апсолутни примат даје урођеном и механички пренетом, а не ономе што је у животној средини и у друштву стечено. Друштво се тако репродукује као апсолутно детерминисано, заувек структурирано, хијерархизовано и скамењено, те ово важи и за људску личност, као и за њено образовање.

Било да је у овој другој слици божанске трансценденције реч о рационалном калкулаторском индивидуализму и егоизму (Томас Хобс/*Thomas Hobbes*), или егоизму са симпатијама за другог (Дејвид Хјум, Џон Лок, Адам Смит/*David Hume, John Locke, Adam Smith*), или о утилитарном егоизму (Џереми Бентам/*Jeremy Bentham*), или о емпатијској комуникацији и алтруизму, која од Аристотела и Светог Томе Аквинског води линијом до Русоа (*Jean Jacques Rousseau*), читава слика света овога доба, слика људске личности и њеног усавршавања, остаје *инеистичка*, статичка и друштвено непроменљива. Људско друштво не

иде никуда већ га води искључиво божја промисао. У име сакралног и светог, божји заступници доносе све политичке и друге друштвене одлуке. Политичка организованост постоји да би се овај систем, односно божји поредак, поштовао. Време није линеарно, него циклично. Природни поредак је савршен, а повиновање људи је апсолутно, било да је неумитност схваћена као трансценденција или као природна нужност, нужност природе. Колективизам и дух *Volkgeist* или *Kultur*, који из те нужности следи, нема никакву алтернативу, а тзв. индивидуалне, „слободе“ не значе ништа. Модерне епистемологије и идеје „прогреса“ још увек нема на хоризонту, како год да се она схвата. Ова идеја биће рођена тек са рационалном и рационалистичком теоријом сазнања, која ће људској заједници и схватању судбине донети нови облик слободе и образовања, али и нова велика искушења.

Па ипак, упркос схватању да образовање још увек припада само слободним људима, а не робовима, антика ће родити Платоново гледиште да држава мора да васпита своје грађане и да мора да постоји педагошка *пракса*, затим учење Софиста, Протагорина заснивање неке врсте психологизма у епистемологији (човек је мера свих ствари...), потом позната Сократова питања о знању и незнању, технику мајеутике, многе древне вештине, као и почетак размишљања о томе како да се реши спор између аристократског васпитања и демократског политичког идеала, и, најзад, превазилажење начела привилегованог образовања и васпитања. У антици ће, како то одлично показује аутор књиге, већ почети преиспитивање предуслова за *свеопште васпитање*, као и покушај синтезе двају елемената старе опозиције – аристократске *paideie* и античког рационализма, а касније Аристотеловог емпиризма и егзактности.

Средњи векови, први универзитети без лажних диплома и почетак индивидуализма

Иако се не зна који је од групе средњих векова „највише средњи“, јасно је да тек касни средњи век доноси универзално знање и универзално васпитање првих светских Универзитета. Иако су школе постојале и раније, а генијални људи постоје у свим временима, у ово време знање и преношење знања подигнути су на највиши интелектуални ниво. Свештеници су и даље били најобразованији део људске заједнице, али међу њих увелико продиру и други најумнији људи тадашње Европе. Међутим, и пре настанка Универзитета и пре поделе Хришћанства на два плућна крила да се послужимо речима Вјачеслава Иванова, још свети Максим Исповедник у 7. веку нове ере, већ подразумева психолошки пут мудрости и спајања супротности нужних у сваком образовању, оно што ће касније постати Јунгов пут индивидуације, или најважније питање образовања човекове личности, тј. питање педагогије *есенције*.

У тренутку када време престаје да буде схваћено као циклично, јудео–

хришћанска порука да се Спас (у почетку божански, а не овоземаљски) налази у будућности, те да је време континуирано, историјско и линеарно (коју ће касније преузети просветитељство у облику идеје Прогреса), родиће једно ново доба. У 16. веку, протестантизам прихвата и установљава да је сваки појединац, ван религиозних ауторитета, слободан да интерпретира свете текстове. Од тог тренутка почиње рађање идеје појединачне личности која ће у прво време још увек следити божју вољу и бити део колективног и светог. У даљем развоју друштва и наметању индивидуалне воље, света друштвена заједница полако постаје друштвени скуп који ће почети да се одржава на скупини интереса, а људска личност постаће атомизована јединка. Модерни индивидуализам који Спас сада тражи у овоземаљском доњем, а не божјем, горњем свету, у овоме тренутку већ је рођен. Теорија божје милости Св. Августина замењена је код католика једнакошћу пред заслужним чином или контемплацијом, а тек у рају свевишњи ће правити селекцију и избор смртника према заслуги.

Иако и католици и протестанти сасвим извесно овим установљавају *морал слободе и одговорности*, за разлику од католичке философије друштва и једнакости, протестанти, калвинисти и њима слична учења, задржали су схватање о *предестинацији и божјој изабраности, односно о људској неједнакости* (и на земљи и на небу). У том гледању на смисао људског живота, онај ко на овом земаљском свету успе, у свом успеху види знак своје изабраности, док онај који у животу и послу не успе, у свом поразу такође види неумитну божју вољу. И поред тога што је био увод у модернизам, протестантизам овим дефинитивно у људско схватање уноси колико снажни индивидуализам, толико и неку врсту инегалитаризма, односно *предестиниране неједнакости људи*, која ће много касније, послужити да пасивистички оправда све неједнакости и неправде друштва неразвијеног, почетног, предаторског капитализма. Аутор Мирослав Цолић у књизи с правом јасно подвлачи да је и сам Мартин Лутер (*Martin Luther*) временом променио свој однос према концепцији народног образовања, утрврши на крају пут само школама за „учене професије” и за имућне класе.

Педагогија норми и педагогија правде

Јасно је да ни закона, нити права, нити регулисаног хуманог живота, нити образовања и педагогије, не би било без правде, односно без нашег, научног или мање научног схватања морала и етике. Сви правци у философији и етици индиректно су проучавали и образовање људске личности уопште, а самим тим и егзистенцијални и есенцијални приступ образовању, као такве: древне философије истока, *Зороастризам*, Будисти, Конфучијанци, Таоисти, Пресократовци, Сократовци, Софисти, Стојици, религиозни мислиоци, рационалисти, картезијанци, просветитељи, немачки идеалисти, романтичари, емотивисти, утилитаристи, деонтолози, егзистенцијалисти, постмодернисти итд.

Интересантан је став немачког философа Лудвига Витгенштајна (Ludwig Wittgenstein) који је инсистирао на томе да се морална питања не могу изразити речима, јер се она не казују, него само показују, рећи ћемо, највише кроз педагошке поступке и образовање.

Иако знамо да су етика, естетика и епистемологија независне дисциплине, занимљиво је и гледиште руског писца Лава Николајевича Толстоја (Лев Николаевич Толстой) о образовању, смислу и моралу. Толстој је сматрао да сваки умни човек и стваралац мора, по својој суштини, да буде, пре свега морално биће.

Појам морала и етике, од времена античке Грчке везан је за појам слободе и демократије. Слобода је у законима, али оним законима који чувају оно што је људско и праведно. Античка идеја је свет уређен владавином права, односно „праведног права”, који се у даљој инстанци ослања на оно што сматрамо праведним и што чини наше схватање етике, односно морала. Наравно, право у правилима и законима је једна ствар, а етика која стоји иза тога, било да је њен творац неки генијални мислилац, или обичајно право читавог народа, јесте позадина свега. Јасно је да право и правда треба што више да се стопе, да владавина закона и владавина праведних закона треба да постану једно, да би цела људска борба имала некаквог смисла и да би се идеје правде и слободе оствариле. Римљани су разликовали *ius* и *iustum*, али су желели да их стопе у једно. О владавини закона говорио је Аристотел, тврдећи да је закон, за разлику од људске душе, правило без страсти. Платон је схватао да је и поред велике моћи ума философа, ипак немогуће пронаћи такве мислиоце и људе који су потпуно и у свему праведни, те и он у Законима тражи владавину нечега што је изнад самог човека, макар овај личио и на бога. Закони су осмишљени као веза и спој људског ума и практичног чина, они су од почетка замислио споне логоса и праксиса, а посебно је било важно остварити владавину искључиво праведног права, спојеног са основним моралним законима и са хуманим схватањем људске природе. У таквом случају, тзв. „природно право» (*lex naturalis*) није смело да буде искључено, већ, напротив, што више инкорпорирано у позитивно право, како би се сачувао људски првобитан «природан осећај за правду и поштење». Ово свакако почива на дози оптимизма и вере у људску природу, односно на претпоставци која је мање мрачна него Хобсова слика човека. Није случајно ни то што је управо Томас Хобс касније дефинитивно раздвојио позитивно право од природног права, не верујући да позитивни закони могу да буду «неправедни», односно, отворивши тиме пут англосаксонској традицији искључиво техничке процедуре и формализма правила, чије порекло престаје да буде важно, а смењивост и корекција постају све тежи. Међутим, искуство је показало да позитивни закони итекако могу да буду неправедни и да противрече самом елементарном људском осећају за правду, морал и оно што зовемо поштењем.

Идеал свих философа и етичара, као и свих педагога, био је да етику и образовање потпуно стопе са формалним прописима, било да је њен творац

био неки индивидуални мислилац или читав народ, или оба, као што је то, у историји, случај најчешће бивао. Зато су сви велики умови схватили да је подсећање на природно право итекако важно. Свети Тома Аквински сматрао је да позитивни закон треба да буде у складу са природним правом, а *voluntas* и *ratio* видео је као две стране исте појаве. Из оваквог схватања следи високо-морална дужност да се одбију све «непоштене», «неправедне» и „неморалне” наредбе макар долазиле и од људи власти и моћника. У самом овом поимању права и праведности, садржано је и основно схватање људске слободе, а самим тим и основно схватање људског васпитања.

Сви каснији теоретичари морала или хуманисти, од аристотелијанаца, деонтолошких, па све до утилитаристичких концепција етичких теорија, поред позитивног права, узимаће у обзир и природно или обичајно право, односно и људски архетипски профани смисао за правду, покушавајући да га уопште и универзализују. Ова тежња се протеже од Аристотела и Платона, преко средњовековних мислилаца, затим Емануела Канта (Immanuel Kant), Шарла Монтескијеа (Charles de Montesquieu), Фридриха Хегела (Friedrich Hegel), Жана Жака Русоа (Jean-Jacques Rousseau), Емила Диркема (Emile Durkheim), Макса Вебера (Max Weber), Сигмунда Фројда (Sigmund Freud), Карла Г. Јунга, све до Џереми Бентама и савремених етичара, узимајући у обзир и философе егзистенцијализма и марксисте, као и критичаре отуђеног једнодимензионалног света као што су били Херберт Маркузе (Herbert Marcuse) или Ернст Блох (Ernst Bloch). Много касније рађање психологије и педагогије морала као дисциплине и науке, представљаће исто ово схватање уважавања обрису природног права, а развиће се управо у свету научног позитивизма и доминације англосаксонске раздвојености формалног и природног права. Психологија и педагогија морала, као науке, биће, у ствари, врста хуманог одговора на такав претерани формализам, оне ће бити одговор који поново поставља питање људских емоција наспрам искључиве и постулиране идеалне људске рационалности, али овога пута биће то одговор у виду озбиљних научних истраживања човекове несвесне и свесне психе.

Међутим, и дан данас, злоупотребе позитивног права огромне су у сваком домену људског живота и представљају највећу опасност моралу, васпитању и слободи. Ово се дешава готово по неком неписаном правилу, јер је ту, у спровођењу формалне правне процедуре позивање на морал и етику веома удаљено, тако да се све своди на идеализацију правила игре и правне процедуре, чија се веза са првобитним смислом више готово и не истражује. Начелно говорећи, свако удаљавање образовања од морала и етике представља опасност не само за појединца, већ и за правни поредак, друштвено уређење и образовање у целини.

Историјски пут моралне педагогије био је поплочан различитим начелима и максимама, предхришћанским Мојсијевим божјим и хришћанским божјим и људским заповестима, све до појаве уобличеног и теоријски образложеног, категоричког етичког императива Емануела Канта. Све раније заповести биле

су у моралном смислу обавезујуће за људе и друштво у којем су они живе-ли, али ретко када образлагане и аргументисане, будући да су представљале неминовну божју вољу која је само саопштана и спровођена. Тако је рани «категорички императив» српског средњовековног народа у доба отоманске окупације и ропства био, рецимо, како то изванредно запажа Бошко Поповић у свом делу „Увод у психологију морала”, садржан у речима једне српске кнегиње. Ове речи, по свему судећи, представљале су пројекцију обичаја, схватања, „природног права” и поимања правде и педагогије читавог једног народа, које је скупљач средњовековних песама само ставио „у речи и уста” мајци Јевросими. Тај императив гласио је: „Немој сине говорити криво, ни по бабу, ни по стричевима, већ по правди Бога истинског” (односно „не лажи”, максима на којој је касније изузетно инсистирао Емануел Кант)... и даље: „Боље ти је изгубити главу, него своју огријешити душу” (високо вредновање поштења, изнад физичког људског живота, изречено у доба трансценденталног и светог). У име Бога и у име његове истине, кроз уста једне средњовековне кнегиње, али ипак највероватније кроз општенародно мишљење пројектовано у њен став, пренет је у овим величанственим речима, како то с правом закључује Бошко Поповић, изречен, записан и благосиљан, много пре категоричког императива генијалног мислиоца какав је био Кант, категорички императив српског хришћанског народа. Овај рани морални и педагошки колективни императив није био ни уоквирен у систем, нити образложен, нити аргументован, већ је он просто дат као заповест и као „вјерују”. Високо моралне и педагошке речи једне српске кнегиње, просто представљају Божју, односно народну заповест, а оне су истовремено и позитивно и природно право, као и читава педагогија тог доба.

Кантов деонтолошки етички систем (у који су инкорпориране основне хришћанске вредности) биће много каснији, много рационалнији и много научнији. Његов категорички императив: поступај само по оној максими за коју истовремено можеш да желиш да постане општи закон („Критика практичног ума”), односно: поступај тако да човечанство у својој личности, као и у личности сваког другог човека, увек видиш као смисао и сврху, а никада само као средство, заснован је на рационалном алтруизму према другом човеку, на слободи достојанству и интегритету личности, који друго биће није могао да посматра као објект мржње или конкуренције, нити као било какво пуко, употребно средство. У овој тачки деонтолошка и утилитаристичка етичка позиција заувек се и теоријски и практично раздвајају и оне, начелно, у моралном смислу, никада више неће моћи да се споје.

Никада деонтолошки и утилитарни приступ етици, односно образовању, па самим тим ни у педагошким идејама неће моћи да се приближе један другом, иако ће бити доста примера у моралној пракси који ће покушати да траже средину између ова два морална и педагошка погледа на свет.

Ренесансни поклон педагогији: спој уметности и науке

Можда најважније од свега што је у људско знање и образовање унела Ренесанса коју аутор књиге Мирослав Цолић надаље обрађује, иако не толико на овај психолошки начин, јесте оно што се често занемарује, а то су оптимизам и вера да наука и уметност у образовању могу да се преносе заједно. Много касније, позитивизам ће ово гледиште поново оборити и поново ће донети слику у којој су наука и уметност у психолошком когнитивном смислу неспојиви, те се ради о сасвим посебним психолошким и когнитивним профилима, да би циклично, неколико векова потом, ова позитивистичка предрасуда, као искључива, била поново оборена.

И данас има научника који верују да се само у психологији тзв. генијалних људи, уметност и наука спајају и да се само у ретким случајевима „хладна и рационална наука“ и „топла, ирационална уметност“ уливају у креативну способност исте особе. У таквом се случају, обично наводе Леонардо Да Винчи (*Leonardo da Vinci*), Буонароти Микеланђело (*Buonarotti Michelangelo*), Рафаело (*Raffaello Sanzio da Urbino*), Никола Коперник (*Nicolaus Copernicus*), Галилео Галилеј (*Galileo Galilei*), Јохан Кеплер (*Ioannes Keplerus*), Томас Мор (*Thomas More*), или касније Никола Тесла, Гастон Башлар (*Gaston Bachelard*), Павле Флоренски (*Павел Флоренский*) и још понеки ренесансни геније или универзални великан. Леонардо и Микеланђело кретали су се са лакоћом апсолутно кроз све научне и уметничке области, од математике до поезије, а исти је случај и са Николом Теслом и руским филозофом Павлом Флоренским. Француски физичар, математичар и песник Гастон Башлар је, не грешивши много у психолошком смислу, два профила, или два когнитивна стила својих способности (математичко–аналитички дар и поетски дар) метафорички звао „дан“ и „ноћ“, односно мисао јаве и мисао сна.

Психолошка анализа ових великих талената показује да истински дар у свим правцима и са лакоћом спаја аналитичке способности личности са њеним уметничким синкретичким талентима. Међутим, оно што је нама важно у педагогији и образовању, јесте управо то да оборимо начелну претпоставку да су различити когнитивни „профили“ међусобно неспојиви.

Познато је да су способности говора, логичке анализе и аритметике „локализоване“ у левој хемисфери мозга, док су визуелност, спацијалне и музичке способности, упрошћено гледано, „локализоване“ у десној хемисфери мозга. Међутим, погрешно је упрошћавање које тврди да је лева хемисфера мозга „свесна“, док је десна „несвесна“, будући да и једна и друга половина мозга обрађују информације веома различитих равни и да су оне, у правом смислу речи, у том раду, преко нервних импулса који иду кроз тзв. „жуљевито тело“, које спаја две хемисфере мозга, сасвим комплементарне. Целовитост доживљаја

и разумевања, холистички поглед на појаве јесте најважнија особина свести десне хемисфере мозга. Синтеза распарчаних делова појединачног сазнања придружује се овој анализи, дајући способност и склоност посматрању свих феномена као јединствених и међусобно повезаних, што је, како ћемо видети, најважнија особина истинског спознавања природе око нас и света који чини јединство, тј. *unus mundus*.

Простим речима речено, најважније данашње сазнање за образовну науку и педагогију у целини јесте то да уметник у когнитивном смислу може да буде и научник, а да научник у когнитивном смислу може да буде и уметник, истовремено, те да ову древну ренесансну интуицију, дакле оно што је ренесанса још давно наслутила, данас можемо да сматрамо потпуно потврђеном. Можда је најважнија последица за концепције нашег образовања била управо та интуиција Ренесансе о целовитости доживљаја и разумевања и о једином истинском спознавању природе око нас кроз повезивање појава које ће касније родити интердисциплинарност и нови концепт интердисциплинарног образовања. Ипак, и поред ове научне чињенице, ни данас се у образовању деце, кроз различите дисциплине, не примењује довољно повезаност научних чињеница са уметничким моментима.

Древна Утопија постаје педагошки програм

Између свеца Сергеја Радоњешког, благог, мудрог, анђеоског заступника из четрнаестог века, и Ивана Грозног, клацкала се психолошки, у историји, читава Русија. Али, скривена хришћанска основа старе Русије (као и старе Србије) јесте милосрђе. Развој капитализма био је спор и такмичарске борбене особине нису се усвајале брзо. Руски писац Висарион Бјелински, сетимо се, писао је да је руски народ безбожан народ, али који још увек поштује Христа болесних и сиромашних.

Руска реч *правда* обухвата спекулативни, али и егзистенцијални свет, јер оно што је истинито јесте на неки начин и праведно, а оно што је праведно, на неки начин је и истинито. Иако ми данас знамо да се епистемологија, сазнајна дисциплина, као и трагање за логичком и емпиријском истином разликују од етичког нормирања и императива који себи у домену морала постављамо, само ово инсистирање на јединству које налазимо у појмовима Истине и Правде у руском језику, од изузетног је значаја, јер указује на психологију читаве једне слике света, односно онога што бисмо данас звали 'менталитет колектива'.

Предворје француске револуције, просветитељство, руско народњачко искуство и тек рођене идеје социјализма, отвориће ново поглавље педагошке мисли. Аутор Мирослав Цолић у својој књизи указује на ову колективну социјалну традицију, на коју ће се касније наклонити руска педагошка мисао Николаја Чернишевског. Она ће објашњавати «шта треба да се чини», развијајући друштвену критику и започињући психолошку идеју уважавања личности детета у васпитању. Под

утицајем идеја Русоа и Монтења, показује др Цолић, Лав Толстој поставиће своју концепцију слободног васпитања, „управо на основу личног педагошког рада са сеоском децом у школи коју је основао 1859. године у Јасној Пољани” (Цолић).

Цела источнохришћанска и каснија руска традиција створиће потом услове за рађање револуционарне свести, а затим за историјски преврат совјетске револуције и за време тзв. «педагогије пролетаријата» у којој ће посебно бити постављено, делом научно, а већином идеолошко питање фактора урођеног наспрам стеченог у васпитању и образовању људи. „Случај Лисенко” обележио је ово време које је идеалистички желело да све наше способности прогласи „наученим” и стеченим, чиме је свакако подигло вредност учења и педагогије, али је, на жалост, занемарило неке друге психолошке законе наслеђивања. Упркос значају васпитавања, наука ће између стечених и урођених способности човека направити једну прецизнију и уравнотеженију меру, не поричући ни нативистичке, нити срединске факторе развоја људског бића.

Већ чувена историјска научна расправа између Ноама Чомског (*Noam Chomsky*) и Жана Пијажеа (*Jean Piaget*) о урођеном наспрам стеченог у људској природи, показала је напросто да се ово питање више не поставља на исти начин. Нико данас у науци више не пита да ли је човек добар или зао по својој природи, да ли је све наследио или је све научио. Једино питање које се данас научно поставља јесте: када, у којим условима је човек зао, а када из њега избија природна доброта? Односно, када, у којим условима, до изражаја у људском животу долази оно што је сасвим извесно пренето генима, а када долази до изражаја оно што је сасвим извесно научено или пренето традицијом? Исто тако, нико више не пита да ли је човек усамљено биће или је биће колектива и заједнице, већ се питамо само када је човек у нужди и потреби да буде сâм, а када је за њега суштински значајно да буде човек заједнице и да се удружује.

Најзад ће педагогија заснована на науци добити јасне смернице како да на време препознаје и „детектује” даровиту децу, али и како да од оне друге деце, кроз активно и креативно образовање, извуче на светлост дана њихов психолошки максимум.

Хуманистичка социјална педагогија са новим знањима психолошке науке – против медијске, политичке и психолошке манипулације

Смисао живота и образовања не могу да се удаље од смисла појмова *Добра* и *Зла*, а све ово повезано је са људском дубинском психологијом. Појам несвесног, као што знамо, схваћен је давно пре теорије Сигмунда Фројда код готово свих значајнијих филозофа (а пре њих код древних народа), док

су појмови и феномени *Едипалног и Електра комплекса* описани још у грчким драмама. Појам *несвесног* на овај или онај начин слуте и помињу већ: Декарт (*R. Descartes*), Паскал (*B. Pascal*), Монтењ (*M. de Montaigne*), Спиноза (*B. De Spinoza*), Лајбниц (*G. W. Leibniz*), Малбранш (*N. Malebranche*), Русо (*J. J. Rousseau*), Кант (*I. Kant*), Хјум (*D. Hume*), Фихте (*J. G. Fichte*), Гете (*J. W. Goethe*), Хегел (*F. Hegel*), Мен де Биран (*M. de Biran*), Шелинг (*F. W. J. Schelling*), Шопенхауер (*A. Schopenhauer*), Достојевски (*Ф. М. Достоевский*), Шарко (*J. M. Charcot*), Маркс (*K. Marx*), Бернхајм (*H. Bernheim*), Жане (*P. Janet*), Хартман (*H. Hartmann*), Ниче (*F. Nietzsche*), Бергсон (*H. Bergson*), и касније Јунг (*C. G. Jung*).

Основно што је овде потребно да се схвати јесте следеће: само несвесни део човекове личности може да буде подложен манипулацији, свест, интелигенција и интегрисана личност овоме нису подложни.

Посебан проблем педагошких идеја наспрам медијске манипулације, аутор књиге Мирослав Цолић поставља на значајно место у својој књизи. Он, у овом смислу, поставља најважније питање: у којој мери лоши и регресивни педагошки садржаји могу да оштете читаво друштво и да пониште све напоре педагогије, будући да се свако друштво организује, како то аутор подвлачи, око доминантног медија комуникације? Манипулативно моделовање људске личности познавао је добро још Игњације де Лојола (*I. de Loyola*) који је у своје време развио специфичну педагогију Језуита. Али, модерно доба је све ово подигло у колективну и масовну раван. Још 1968. године француски мислилац Ги Дебор у књизи „Друштво спектакла” (*Guy Debord, „La société du spectacle”*) предвидео је да ће велики студентски бунт пропасти, јер ће бити угушен и вешто утопљен у режирани спектакл профитног друштва забаве. Управо тако се и догодило. Оно што се у оваквим медијским манипулацијама (које су данас у пуној снази на медијској сцени Србије) помера и агресивно окреће, јесте индустрија лоше забаве и шмире. Српска медијска сцена обилује програмима који су педагошки штетни, боље рећи, криминогено штетни. *Ријалити, Фарма, Парови, Велики Брат* и слични садржаји представљају управо оно што би свесна педагошка мисао требало да осуди и забрани.

У оваквим програмима, у потпуно неукусној декорацији ређају се једнако досадне силуете, претрпане шминком, китњастим декором, гестикулацијама и подражавањима, једном речју *истошћу*. Што више актери ових програма желе да се разликују, то више личе једни на друге, то су више *исти*. Та истост се лепо за њих као нездраво благо, а равна је сваком кичу који умара безначајем и шаренилом без правца, смисла и сврхе, у трагичној педагогији дарвинизма. *Фарма* и *Цет-сет Парови* представљају исту тоталитарну појаву гледану са две различите стране, зависно од два типа малограђанског заноса. Психолошка и педагошка суштина и порука ових програма јесу следеће: потпуна неслобода и невидљиво моделовање људског понашања, преко контролисаног амбијента и наизглед наивног гласања које чини храну и електрошок наизменично, односно, експерименталну награду и казну пацова у лавиринту.

Једно је извесно: у свим верзијама такмичарских емисија које се окрећу по светским телевизијама, у *Фарми*, *Паровима*, *Преживелима*, *Острву Колонта* и сл., свуда је на делу исти принцип дејства: контролисано посматрање и елиминација. Елиминација јесте појам и симбол капиталистичког такмичарског друштва, по узору на пацова који у лавиринту најбоље учи и који остаје последњи и једини жив, јер свима другима дајемо велике количине електрошокова. Елиминација јесте магична формула успеха и развоја, кретања на бесмисленој малтузијанској путањи, пуној смртних замки. Како боље да се одрази срж и суштина те грубе слике света „психологије потлачених“, него речима: одбаци, склонити и елиминисати? Управо ово представља *Imago* друштва „за шаку долара“, друштва са митом „победника“, у којем „неко преживи“, јер је био „најјачи“, „најбржи“, „најлепши“, или „најинтересантнији“, јер је највише шокирао експериментаторе и себе највише понижавао, спуштајући се у патолошку регресију, док да су гледаоци отупели на све дате садржаје и сваки пут траже све занимљивије елиминисање и све јачи подражај. Истовремено, други учесници трке отпадају у суровом дарвинизму преточеном у одраз људске заједнице, што чини главну мантру једнодимензионалних, такмичарских, сурових и несолидарних друштава.

И док се људи у сиромашним земљама забављају гледајући овакве програме који им се агресивно намећу, учествујући у игри елиминације, гласајући, плаћајући, придружујући се породици сплеткароша и друштву профитера и забаве, дотле, заправо, неуспело потискују чињеницу да се и сâм њихов живот одвија по истом принципу и да и њих неко, у оваквим друштвеним заједницама, стално покушава да елиминиса. Морал садржаја *Фарме* није морал искрености, већ морал „испадања“ и одабирања. *Управо из оваквог Weltanschauung-a израста психопатска, бескрупулозна, раскорењена, завидна, атомизована и нестваралачка јединка*, као далеки дегенерисани потомак теорије Томаса Хобса, коју у животу држе само страх од другог бића и интерес да се сатре друга јединка. Психолошки и социолошки бихејвиоризам, или изврнут Скинеров (*Frederic Skinner*) кавез („Велики брат“) представљају, на овај начин, друштвено неразумевање и неуко примењивање озбиљних психолошких закона теорије учења и условљавања, као и најтрагичнију злоупотребу педагошких идеја.

Данас су на делу још две велике опасности које су се подмукло провукле у нашу стварност: глобална медијска манипулација коју у неколико категорија одлично сврстава Ноам Чомски с једне стране, и са друге, огромна злоупотреба теорије о тзв. правима деце. Чомски је описао неколико доминантних медијских и политичких стратегија манипулације у социјалном инжињерингу савремених друштава које су од изузетног значаја и актуелности у било којем времену, а од којих ћемо навести следеће:

1. стратегија направи проблем па понуди решење;
2. стратегија поступности непопуларне мере и одложености у будућност;
3. стратегија: револт заменити кривицом;
4. стратегија: критику и размишљање заменити емоцијама;
5. стратегија: бодрити осредњост тј. медиокритетство;
6. стратегија: применити колек-

тивну инфантилизацију; и 7. метод инквизитора: „познајемо вас боље него што сами себе познајете,..“ Овим медијско–политичким стратегијама колективне манипулације и *Силовања маса*, да употребимо назив књиге Сержа Чакотина (*Serge Tchakhotine*), користи се свака недемократска и монополистичка политика, односно свака политичка диктаторска власт. На један другачији, не мање значајан начин, социјални инжењеринг и контролу над човеком описао је и француски философ Мишел Фуко (*Michel Foucault*).

Можемо овде слободно да закључимо да социјални дарвинизам који се на мала врата увукао у педагошку теорију и праксу, у ствари, крије недовољно познавање људске природе. Закони психолошког условљавања и теорије учења веома јасно говоре о слојевитости људских емотивних и когнитивних способности које су на различитим нивоима подложне различитим врстама условљавања, односно учења. Закони класичног условног рефлекса које је открио генијални руски лекар Павлов (*Иван Павлов*), важе, како за животиње, тако и за људе, али на различите начине и у различитом степену. На најнижем нивоу у структури људске свести, такви закони су непогрешиви, али што се више пењемо когнитивном лествицом људских способности, то се више облик условљавања, односно учења и социјалног учења мења, а људске особине: пластичност, покретљивост, променљивост, стваралаштво и одлука, све више долазе до изражаја. На таквим нивоима све је теже једноставно физиолошко и психолошко условљавање, а све више су могући сложени облици учења у које се укључује и фронтални кортекс. Индетерминизам, односно слобода људског понашања постаје све снажнија, као и могућност промена. Овде на сцену ступају сва открића и све педагошке идеје Жана Пијажеа и Лава Виготског (*Лев Выготский*) које аутор Мирослав Цолић у књизи обрађује.

Људска природа је покретна, подложна променама, еволуцији или инволуцији, развоју или регресији. Она у сваком случају није стање него је стални процес. Слика света која фиксира и овековечује законе друштва или економске законе, неспојива је са правом људском природом за коју су суштинске и нужне управо промена и слободна пројекција у будућност. Као што се човеково психолошко стање мења набоље или нагоре, при чему се он у животу или развија или регредира на нижи ступањ развоја, или се дешавају оба ова процеса, зависно од периода, тако се и психологија група, заједница, народа и држава, такође мења. Управо на тим чињеницама заснива се читава разубуђена научна област психопатологије. Као што у човеку постоје два основна покретача, нагон живота и нагон смрти, Ерос и Танатос, и између њих борба током читавог живота не престаје, тако исто и људско друштво пролази кроз различите фазе, или наизменично мења стање у којем је. Никакво фиксирање «научних и непроменљивих економских и друштвених законитости независних од човека» није могуће и представља голу и лошу идеологију са циљем да пасивизује људе и учини их друштвеним конформистима који немају ни воље нити снаге да промене неки неправедни друштвени систем. Улога педагогије јесте управо да слободним образовањем и образовањем за слободу, неправедни систем мења.

Педагогија на најтежем испиту: данашња злоупотреба права деце

Други велики, и можда највећи проблем данашње дечје психологије и педагогије у целини јесте потпуно погрешна идеја о тзв. правима деце која је у почетку била постављена *bona fide* на најбољој основи, али се ускоро окренула у сопствену супротност. Од почетне племените замисли заштите деце, временом је дошло до огромне злоупотребе и дегенерације ове идеје и њеног спровођења, тако да се актуелна пракса „дечјих права” претворила у трагичну антипсихологију и антипедагогију данашњице, која, по правилу, највише погађа сиромашне земље. Практика измештања деце из биолошких родитељских породица које је некада чињено само у крајње екстремним околностима, попримило је данас невероватне и хаотичне размере и злоупотребе, те је та пракса почела да служи свему другоме осим својој суштини. Злоупотреба у економском интересу, помодност непознавања правих психолошких законитости дечјег развоја, или криминализована трговина децом, обновљена у новом облику и под новим образложењима, постала је, у наводном норвешком систему заштите деце по имену „Барневернет”, ноћна мора родитеља у читавом свету, али и опомена науци која је морала да проговори. Овај, потпуно злоупотребљени систем заштите деце, који је више пута правно и морално јасно осудио Суд за заштиту људских права у Стразбуру, данас је тајним путем, закуцао и на врата осиромашене и правно неуређене Србије, дигавши на ноге све озбиљне научнике и све искусне педагоге.

Потпуно непознавање дечје душе, психолошких етапа дечјег развоја и психолошке идентификације, дечје психопатологије и, најзад, саме социјалне психологије, створило је огромну педагошку опасност и питање пред којим смо се сада нашли сви заједно: хоћемо ли и даље непомично посматрати неуку праксу социјалних центара који децу одузету од родитеља, нестручно и бахато размештају и померају од куће до куће, „из руку у руке”, или ћемо сви заједно дићи глас против ове антипсихолошке и антипедагошке праксе и застрањења, да бисмо изнова, као некада, почели истински да обучавамо социјалне раднике о томе како изгледа и кроз које фазе пролази развој детета. Потпуно погрешна пракса издвајања деце из породица и смештање у „хранитељску негу”, која је у почетку вероватно била замишљена као најбољи „интерес детета”, данас се претворила у сурову стварност. У периоду идентификације, учења и развоја детета које живи у неадекватној, болесној или сиромашној породици, истинска наука и „педагогија потлачених”, да употребимо изразе чувеног Паула Фреиреа (*Paulo Freire*) чије педагошке идеје аутор књиге др Цолић излаже, налаже помагање породици, а никако измештање деце у друге породице. Све је боље за дете од тога да на силу у критичном периоду напусти своју биолошку породицу и оде у непознато. С друге стране, деца сирочићи који немају биолошке породице и немају где да се врате, требало би да буду хитно усвојена, како би им одмах били омогућени

стабилни динамски објекти у превазилажењу анаклитичког страха, без икаквог премештања од једне хранитељске породице у другу, или ремећења процеса идентификације. Овај огроман данашњи проблем погубне праксе тзв. „заштите деце” који почива на непознавању базичних закона дечје психе, или на економском криминализованом интересу трговине децом, нова педагошка мисао, а пре свега „педагогија потлачених”, радикална и револуционарна педагогија, морала би што пре да ревидира и исправи. Једини прави „интерес детета” јесте тај да, докле год може, остане у својој биолошкој породици, те да се његовој дефаворизованој, оштећеној, или болесној породици помогне у социјалном друштву „педагогије освешћивања” и у породичној психотерапији.

Када би били живи, сви велики дечји психоаналитичари, психолози и педагози који су представљени у књизи „Ка критичкој револуционарној педагогији”, устали би против криминалног поступања према деци у новој злоупотреби система „дечјих права” окренутих у своју супротност. Они би устали против неуке и криминалне праксе тзв. „Барневернета” у сиромашним и корумпираним земљама и друштвима. Додаћемо овде још нека од тих великих имена различитих оријентација као што су: Ана Фројд (*Anna Freud*), Меланија Клајн (*Melanie Klein*), Мишел Злотовиц (*Michel Zlotowicz*), Франсоаз Долто (*Françoise Dolto*), Бруно Бетелхајм (*Bruno Bettelheim*), Жан Пијаже, Лав Виготски, Марија Монтесори (*Maria Montessori*), Александар С. Нил (*Alexander S. Neill*), Абрахам Маслов (*Abraham Maslow*), Бошко Поповић и данас, свакако, Борис Цирилник (*Boris Cyrulnik*) или Џон Тејлор Гато (*John Taylor Gatto*). Сви они, дигли би свој глас против најстрашнијег искушења педагошке науке и праксе данас.

Рецимо зато да је утолико значајнија појава књиге др Мирослава Цолића, уколико је ургентнија у овом тренутку ревизија свих досадашњих педагошких и психолошких идеја, будући да се цела наша наука налази у чељустима нове незналачке, утилитарне и криминалне, злоупотребе.

Шта смо научили из историје?

На крају, филозоф Фридрих Ниче (*Friedrich Nietzsche*) поставио би нам питање: шта смо научили из наше досадашње дуге историје? И на ово питање сигурно одговорио негативно. С друге стране, Мирча Елијаде (*Mircea Eliade*) ублажио би можда такву пресуду говорећи о „вечном враћању истог”.

У овим редовима, трудили смо се да кажемо о образовању и васпитању и понешто што аутор у тексту књиге није дотакао, напосто зато јер се то тиче једне друге научне области – психологије. Ово међутим не умањује изванредни преглед историјских идеја васпитања и педагошких концепата које аутор у студији детаљно представља. Рецимо, у закључку, да је др Мирослав Цолић у књизи остварио ретко успешну синтезу историјских педагошких идеја у интердисциплинарном приступу.

Закључак: Образовање у перманентној револуцији и кретању

На крају овог одељка употребићу обраћање у првом лицу.

Треба рећи то да се у овој опсежној књизи која би могла да буде уџбеник историје педагошких мисли, аутор Мирослав Цолић „прошетао” кроз све значајне периоде: доба древног матријархата, старо доба, антику, средњи рани и касни век, ренесансу, ново доба, хуманизам, језуитски период и школу, утопијски социјализам, модерно доба, период француских материјалиста, време после француске револуције, период светског просветитељства (укључујући и учење Доситеја Обрадовића), време руске педагошке мисли, кроз педагошке идеје с почетка двадесетог века, кроз чувену педагогију потлачених Паула Фреиреа, кроз период нових знања из дечје психологије и педагогије, питања педагогије и медијске манипулације, до данашњег времена тзв. васпитања за толеранцију.

Сва велика имена педагошке историјске мисли обрађена су у књизи др Мирослава Цолића: Сократ, Платон, Аристотел, Софисти, Тома Аквински, Игњације де Лојола, Томас Мор, Мишел де Монтен, Жан Жак Русо, Франсоа Рабле, Лав Толстој, Николај Чернишевски, Шарл Фурије, Роберт Овен, Карл Маркс, Фридрих Енгелс, Доситеј Обрадовић, Жан Пијаже, Лав Виготски, Ноам Чомски, Богдан Суходолски, Иван Илич, Пауло Фреире, Александар Нил, Марија Монтесори, Анри Жиру, Питер Мекларен, Ги Дебор и др. Ја бих, на крају додала још и изузетног српског посвећеника активне педагогије и највернијег следбеника Паула Фреиреа – Драга Пантића, који је иза себе оставио велики хумани и практични рад.

Мишљења сам да је суноврат данашњег образовања, нарочито високог образовања и педагошке сцене у Србији, између осталог, узроковао креативност и ангажованост ове књиге као и њену данашњу значајну радикалну мисију. Следствено томе, неопходно је указати и на још једну значајну књигу др Цолића – „Образовање и савремено друштво” (Дом културе „Студентски град”, 2021) у којој аутор посебно обрађује проблем „надирања корпоративне и трговачке културе ка високошколским установама” (Анри А. Жиру). Дакако, књига „Ка критичкој револуционарној педагогији” појављује се управо у околностима када је потребно створити ангажоване грађане који ће се борити против владајућег поретка моћи, против расне, класне, родне дискриминације, против глади и сиромаштва, али и онога што је најстрашније за целу нашу деонтологију, против злоупотребе дечјих права и против трговине децом.

Порука

Књига др Мирослава Цолића својим стилем поручује оно што поручује и писац ових редова, а то је да само синкретички приступ васпитању има смисла. Само повезивање свих знања доноси образовни плод, и само добро познавање психологије остварује идеал есенцијалног приступа педагогији и образовању људских личности, без чега свако друго образовање не вреди много. Синкретички приступ даће субјектима ширину погледа и социјалну оријентацију „једнаких образовних услова за све“, а нова знања из психологије оствариће давни педагошки идеал: образовање не само „фронталног кортекса“, већ целине људског мозга и срца, у формирању емоција и карактера личности, слободе мишљења и акције која ће се приближавати узору *слободног Русоовог Емила*.

Завршићу речима којима сам и почела овај приказ: Револуција је, као што знамо, пре свега, окретање Земље око Сунца и ако се залажемо за критичку револуционарну педагогију, значи да се залажемо за велике ротације и заокрете у нашем образовању. То је оно што је потребно данашњем посусталом српском друштву у којем је образовање постало скупо и неквалитетно, плагијатно и манипулативно, осиромашено и помодно, миметистичко, неаутентично, нехумано и евазивно. То је оно што је потребно друштву у којем је императив хитно повратити углед старих цењених педагога и психолога хуманиста који су знали да у детету пробуде вековне идеале, али и да га припреме за улазак у борбу читаве заједнице. Техника нам је донела генијална открића, али педагогија је, уосталом као и наука о души, нека врста археолошке науке, барем у оном есенцијалном приступу који се обраћа човеку и његовој, вековима истој психологији. Упркос свим новим неуролошким и психолошким открићима, мотиви човека за сазнавањем и за постизањем среће, остали су, кроз време, потпуно исти. Свет технологије нам даје савршено средство, али нам не даје циљеве педагошке науке.

Ово би, вероватно, могла да буде и завршна порука књиге др Мирослава Цолића „Ка критичкој револуционарној педагогији“. Као што се Земља непрестано и понављано окреће око веће звезде, тако и педагошке идеје нашег доба треба упорно да нас подсећају, да и у времену техничког универзума, сачувамо у васпитању однос људскости, социјалне правде и једнаке почетне могућности знања за све људе, које сама технологија, без специфично хумане интелигенције, не може да реши.

На крају је најбоље подсетити на речи чувене Марије Монтесори, наравно, у парафрази: Судбина наше будућности биће једино критичка и револуционарна педагогија која ће се, као и ова књига, сетити доприноса свих великана педагошке мисли, и која ће се, примењујући знања из психологије, без страха, супротставити било којој злоупотреби наше науке. „Дете је судбина будућности“ – писала је Монтесори.

А педагогија, теорија и пракса, јесу једина судбина детета.